
PÁRTOK ÉS TÖRÉSVONALAK

SZILÁGYI IMRE

Demokrácia, pártok, piac Szlovéniában

Két megfontolásból vállalkoztam az alábbi tanulmány megírására. Az egyik, hogy 2004 őszén Szlovéniában olyan kormányváltás volt, ami teljes mértékben elüt az elmúlt 15 év szlovéniai gyakorlatától és úgy véltem, hogy ennek körülményei és tapasztalatai kiérdemlik a magyar politológusok figyelmét. A másik, hogy Fricz Tamás legutóbbi tanulmánya (Fricz, 2005) olyan szempontokat vezetett be a demokrácia tipologizálásába, amelyeket szerintem érdemes végigvezetni a szlovén demokrácia példáján is. Korábban kétszer is próbálkoztam a szlovén demokrácia állapotának felmérésével (Szilágyi, 2000: 83–107., uő., 2001: 71–101); azt remélem, hogy az eddigieknél több szempontot figyelembe vevő vizsgálódás tovább pontosíthatja a képet. Annál is inkább, mert jó lenne végiggondolni, hogy a versengő többpártrendszer és a társadalom különböző csoportjai között objektíve meglévő konfliktusok közepette milyen cselekedetek minősülhetnek kizorító jellegűeknek, s milyen lehetőségei vannak a konszenzusnak. A társadalmi konfliktus és a konszenzus haszna és fogalma vitatott. Dahl korábban úgy vélte, hogy a konfliktus potenciálisan haladáshoz vezethet, később ezt úgy módosította, hogy a konfliktust meg kell szelídíteni ahhoz, hogy gyümölcsöző legyen (Dahl, 1994: 52). Sartori vitatta, hogy a konfliktus gazdagítja a demokráciát, s úgy vélte „a demokrácia végső értékeiben való közösségi konszenzus a demokráciának nem *sine qua non feltétele*. Ha megvan, megkönnyíti a demokrácia kialakulását. Ha nincs meg, akkor a demokrácia dolga nehezebb, de nem lehetetlen.” (Sartori 1999: 52–54). Az alábbi írást két nagyobb egységre bontom. Egyrészt az előzmények

vázlatos ismertetése után bemutatom az említett kormányváltás lényegét és az új kormány egyéves tevékenységét. Másrészt az 1990 óta eltelt időszak és az új kormány tevékenységének tapasztalataiból leszűrhető tanulságok felhasználásával megvizsgálom, hogyan alkalmazható a Fricz által bevezetett 13 szempont a szlovén példára. Kiindulópontnak tekintem Fricz alábbi megállapítását: „Hangsúlyoznom kell, hogy a fenti tipizáció két alaptípusa, a befogadó és a kiszorító demokrácia természetesen két *ideáltípus*, amelyet egy vizsgálati skála két végpontjára kellene elhelyeznünk. E két típus között a köztes variációk sokasága helyezkedhet el, sőt viszonylag egyértelmű, hogy a régió országai esetében a köztes variációk vannak többségben. (...) A tipológia természetesen további kidolgozásra, finomításra szorul; ennek elvégzése a következő időszak feladata.” (Fricz 21–22)

ELŐZMÉNYEK

A szlovén demokrácia sajátosságai

Az úgynevezett kelet-közép-európai országokban az elmúlt 15 alatt végbement tranzíciós folyamatban a szlovénok számos szempontból egyéni utat jártak. Ha a választások eredményeit vizsgáljuk, akkor Magyarország jelenti az egyik végletet: a választások mindig a megfelelő időben zajlottak le, nem volt előrehozott választás, és az eddigi választások eredményeképpen mindig a korábbi ellenzék alakított kormányt. A másik véglet Szerbia jelenti, ahol 2000-ig lényegében az előző rendszer politikusai maradtak hatalmon. A két véglet között természetesen számos változatot megtalálunk, ezek közül azt emelem ki, hogy voltak országok, ahol előrehozott választásokat kellett tartani.

A szlovén sajátosságokat a következőkben foglalhatjuk össze:

1. Szlovéniában sokpártrendszer van: az 1990–1992 közötti időszakban 9, 1992–1996 között 8, az 1996–2000-es ciklusban 7, 2000–2004 között 8, 2004 óta 7 párt vett/vesz részt a parlament munkájában. Ez a sokpártrendszer részben megfelel a polarizált sokpártrendszer kritériumainak (Körösényi, 1993: 121), részben nem. Nem felel meg, hiszen nincsenek releváns rendszerellenes pártok, mivel nem alacsony a konszenzus foka, s mert létezett és létezik kormányképes ellenzék. Megfelel annyiban, hogy megítélésem szerint van centrumpárt, hogy bizonyos időszakokban egyértelmű volt a kétoldali ellenzék jelenléte, hogy a politika ideologizált, s mert mindenekelőtt a 2004-es vá-

- lasztási időszakban – ha mérsékelten is, de – jelen volt a túllicitálás politikája.
2. A gyenge felhatalmazásokkal bíró köztársasági elnököt a lakosság közvetlenül választja meg. Parlamentáris rendszer van, ahol a törvényeket az országgyűlés (Dr avni zbor) hozza meg, a Szlovén Államtanács időnként vitatott jogállású második kamaraként funkcionál (Szilágyi, 1996: 175–1984).
 3. Arra törekedtek, hogy a választási rendszer erőteljesen arányos legyen, ahogy az 1992-ben elfogadott választási törvény fogalmazott: „Egy-egy képviselőt nagyjából azonos számú lakos választ meg, még hozzá olyan elv alapján, hogy az országgyűlésben a politikai érdekek arányosan legyenek képviselve.” (Grad, 1992: 60, 137).
 4. A választási törvény értelmében az őshonosnak elismert magyar és olasz kisebbséget egy-egy hely illeti meg a parlamentben, s ezért a helyért nem kell a többi párt képviselőivel megvívniuk, a jelöltek csupán saját közösségükön belül folytatnak választási harcot.
 5. Meglehetősen erős a korporativizmus szellemisége és gyakorlata. Igor Lukši? szlovén politológus szerint a Szlovéniában létrejött politikai rendszert Rokkan teminusával korporatív pluralizmusként írhatjuk le. Mind ő, mind Danica Fink Hafner úgy vélte, a szlovén társadalom korporatív elemei hozzájárulnak a politikai élet stabilitásához (Szilágyi, 1999: 177–179).
 6. A parlamenti ciklusok sajátosságai. 1990-ben a választásokon az addigi ellenzék alakíthatott kormányt. Ez a hatpárti koalíciós kormány azonban a koalíció belvitái miatt, illetve a parlamentben ennek következtében létrejött átrendező-és eredményeképpen idő előtt, 1992 májusában megbukott. Nem kellett azonban előrehozott választásokat kiírni, mert az átrendező-és alapján, részben az addigi ellenzék-ből, részben pedig a korábbi kormánykoalíció egyes pártjaiból e nélkül jöhetett létre új kormány. Az 1991-ben elfogadott új szlovén alkotmány előírása miatt legkésőbb 1992. december 26-ig új választásokat kellett tartani. Az 1992 decemberében megtartott választások eredményeképpen a Liberális Párt (LDS) alakíthatott kormányt. Azóta a választásokat mindig az alkotmányban előírtaknak megfelelően négyévenként tartották meg, előrehozott választások nem voltak. Az 1992-től 2004 végéig tartó időszakban a választásokat mindig az LDS nyerte meg, de mindig más (részben bal-, részben jobboldali) pártokkal alkotott koalíciós kormányt. Ezzel a stabilitásnak és a változásoknak sajátos ke-

veréke jött létre. A sajátosságok közé tartozik, hogy 1992 után is minden ciklusban voltak olyan pártok, amelyek a parlamenti ciklus lejárta előtt kiléptek a kormánykoalícióból. 2000-ben ennek ismét az volt a következménye, hogy a parlamenti erők átrendeződése lehetőséget adott az addigi ellenzéknek, hogy választások kiírása nélkül kormányra kerüljön a 2000 őszén megtartott választásokig, akkor viszont súlyos vereséget szenvedett.

7. pártok jellege. 1990 óta egyes pártok megszűntek, mások más pártokba olvadtak, egyes pártok erőteljesen átalakultak, voltak pártok, amelyek kibuktak a parlamentből, és voltak olyan új pártok, amelyek bekerültek. Van két olyan párt, amelyik korosztályi érdekek képviselőjeként jeleníti meg magát: a fiatalok pártja (SMS) és a nyugdíjasok pártja (DeSUS). A pártpalettán azonban bizonyos stabilitás van, hiszen a jelenlegi hét parlamenti pártból öt 1992 (négy 1990) óta jelen van a parlamentben. Úgy vélem, hogy a szlovén pártrendszer háromosztatú: liberális, baloldali és konzervatív pártok vannak benne (sőt az egyik párt miatt, amint majd látni fogjuk, ez még bonyolultabb), bár van olyan politológus (a jelenlegi kormány oktatási minisztere, Milan Zver), aki szerint csupán két csoportosulásról érdemes beszélni, a szociáldemokrata és a néppárti irányzatról (Zver, 2005: 158). Az alábbiak jobb megértése érdekében röviden jellemzem azokat a pártokat, amelyek 2004-ben parlamenti mandátumot szereztek.

SDS (Szlovén Demokrata Párt, korábbi rövidítése: SDSS, Szlovénia Szociáldemokrata Pártja). A jelenlegi miniszterelnök, Janez Janša által 1993 óta vezetett párt 1989-ben antikommunista szociáldemokrata pártként indult. Egy ideig éles küzdelmet folytatott a kommunista utódpárttal annak érdekében, hogy ő képviselhesse Szlovéniát a Szocialista Internacionáléban. Miután ez a törekvése 1995–1996 folyamán végképp vereséget szenvedett, néppárti irányban mozdultak el. Janša ekkoriban arra törekedett, hogy a jobboldali erők tömörítésével kétpárti rendszert alakítson/kényszerítsen ki Szlovéniában, ez a törekvése azonban sikertelen maradt. Meglehetősen problematikusnak tartják az egykori domobranokkal (a második világháborúban önként vagy kényszerből a németek oldalán harcoló szlovén katonák) kapcsolatos állásfoglalásait. A párt gyakran ütött meg radikális hangot, a lusztráció egyik legerőteljesebb híve volt. Janša többször adott hangot annak a véleményének, hogy az országot informális hálózatukon keresztül továbbra is az előző rendszer emberei irányítják. Egyik legélesebb eszmei ellenfele

1996-ban emiatti nagyon komoly kritikája ellenére is, úgy gondolta, hogy nyitva kell hagynia azt a kérdést, hogy milyen politikát folytat majd Janša a későbbiekben (Hribar, 1996). A párt 1992 májusa és 1994 áprilisa között tagja volt az LDS vezette koalíciónak.

Az LDS (Szlovénia Liberális Demokráciája) az 1980-as években gyorsan liberalizálódó szlovén KISZ-ből (ZSMS) jött létre és a kommunista rendszer határozott ellenfelévé vált. A pártban az egykori apparátcsikok és a liberális értelmiségiek mellett a paragamatikus technokraták is jelen voltak és jelen vannak. Egy, a Kitschelt-féle tipológiát alkalmazó 1994-es elemzés a pártot ugyanabba a mezőbe helyezte, mint ahová az SZDSZ-t (Berntzen, 1994). Ezt bizonyos hasonlóságok ellenére tévedésnek tartom, mert az LDS-ben mind személyi összetételét illetően, mind a gazdaságra vonatkozó elképzeléseket illetően sokkal több a baloldaliság. Az említett Milan Zver a pártot így jellemezte: „Az LDS olyan egyesület, amelyet mindenekelőtt az érdekek kötnek össze, a párt nagyobbik része ideológiailag (értékrendjét tekintve) a baloldalhoz kötődik, sokan pedig egyenesen a szélsőbalhoz. És ilyenek tartják őket a választók is.” Bár ebben a megállapításban kétségtelenül van igazság, azt helytelennek tartom, hogy az LDS liberális irányultságát figyelmen kívül hagyja. Az LDS rendkívül bonyolult szerkezetű centrumpárt, amely 1992 és 2004 között tudatosan választott maga mellé jobb- és baloldali koalíciós pártokat, hogy így is biztosítsa maga számára a politikai közepet. Mindez jól működtetett pragmatizmussal párosult, amely azonban néha nem nélkülözte az elvtelenséget.

Az SD/ZLSD (régebbi nevén ZKS, majd SDP) az egykori reformkommunista párt utódja. Berntzen az MSZP-vel azonos mezőbe helyezte, ami alapvetően jogos, a két párt között mégis fontos különbségek vannak. Bár az 1980-as évek végén maga is tevékeny részese volt a társadalom demokratizálásának, nem rendelkezett az LDS dinamizmusával, radikalizmusával és nyitottságával, így az egész időszakban háttérbe szorult az LDS mögött. Ugyanakkor a párt tagjai kétségtelenül fontos társadalmi, gazdasági pozíciók birtokosai voltak és maradtak. Egyik legfontosabb érdemük, hogy kiálltak a szociális jogok megőrzése mellett, sőt egy ízben az ekörüli viták miatt kiléptek az LDS vezette kormányból.

Az NSi (Új Szlovénia) 2000-ben jött létre a Néppárttal elégedetlen és ezért abból kivált politikusok kezdeményezésére. A keresztény-konzervatív érdekek és értékek többnyire mérsékelt képviselői. Jelenleg az ő elnökük, Andrej Bajuk a pénzügyminiszter. Ez a párt nem volt még koalícióban az LDS-szel.

Az SLS (Szlovén Néppárt) ugyancsak a keresztény-konzervatív érdekek megjelenítője, de erőteljesebben hangsúlyozza a parasztok érdekképviseletét. Körükben gyakran van jelen az NSi-nél nem tapasztalható populizmus, s bár a két párt között vannak különbségek, Berntzen említett tanulmánya joggal helyezte nagyjából ugyanabba a mezőbe, amelybe a Kisgazdapártot. Ez a párt két ízben is tagja volt az LDS vezette kormánykoalíciónak.

Az SNS (Szlovén Nacionalista Párt) – amely a nacionalista, idegenellenes retorikával összeegyeztethetőnek tartja, hogy magát a megszálló német csapatokkal szembeszálló (kommunista) partizánok örökösének tünteti fel, illetve azzal, hogy vezetője, Zmago Jelin*?*i? azzal kérkedik, ő nemesi családból származik – Assen Ignatow szavaival „posztmodern” pártként jellemezhető. Ignatow szerint az, amit a posztmodern politikusok művelnek, annyira eltér a hagyományos politikától, hogy „az ember azt kérdi magától, parlamenti ülést lát-e vagy inkább egy színelőadást.(...) Ehhez az újfajta politikához újfajta politikus kell, aki vonzódik a teatralitáshoz, és nem irtózik a bohóckodástól” (Ignatow, 2001: 127–131). Ignatow központi példája Zsirinovszkij magatartása, de számos példát lehetne felhozni Zsirinovszkij és (barátja!) Jelin*?*i? viselkedésének azonosságára. Példaként álljon itt egy idézet az SNS honlapjáról: „December 23-án, a szlovén önállóság érdekében megtartott népszavazás évfordulójának napján nemes Zmago Jelin*?*i? úr, a Szlovén Nacionalista Párt elnöke saját házában kertjében felavatta a szlovén anyától származó Josip Broz Titónak, a második világháború győztesének, Jugoszlávia marsalljának mellszobrát.”¹ (Megjegyzem, hogy Szlovéniában, akárcsak Jugoszlávia többi volt köztársaságában, még mindig Tito a legnépszerűbb politikus.) Ez a párt még egyetlen egyszer sem volt tagja a kormánykoalíciónak, de mind az LDS, mind az SDS vezette koalíció bizonyos döntéseit támogatta kívülről.

A DeSUS (Szlovénia Nyugdíjasainak Demokratikus Pártja) magát ideológiailag el nem kötelezettnek tekinti, de korábban egy ideig a ZLSD védőszárnya alatt húzta meg magát, s ugyancsak erőteljesen hangsúlyozta antifasiszta jellegét. 2000–2004 között az LDS, 2004 óta az SDS vezette kormánykoalíció tagja.

A 2004-IG TERJEDŐ IDŐSZAK RÖVID JELLEMZÉSE

Szlovénia Jugoszlávia belső ellentmondásai ellenére igen jó kiinduló pozíciót mondhatott magáénak. Az egy főre jutó GDP már 1990-ben megközelítette azt a szintet, amelyet a magyar

gazdaság csak 2004-ben ért el (Piroska, 2005). A szlovén gazdaság azóta is egyenletesen fejlődik (ők önmagukat már régóta a kevésbé fejlett régi EU-tagállamokhoz mérik, s a tervek szerint 2007-ben bevezetik az eurót. Mindez különösen azért érdemli ki a figyelmünket, mert a szlovén gazdaságban egyelőre nem ment végbe az a folyamat, amit a magyar gazdasággal kapcsolatban Szalai Erzsébet leírt (Szalai, 2005: 197–222). Nagyrészt azért sem, mert a szlovén köz- és állami tulajdont még mindig csupán nagyjából 50%-ban privatizálták, mert a privatizációs folyamatban az ország minden állampolgára alanyi jogon részjegyet kapott, mert a privatizált tulajdon jelentős része az állam által felügyelt vagyongazdálkodó alapokhoz került, s mert 2004-ig tudatosan távol tartották a külföldi tőkét. Bár Szlovéniát nem terhelte olyan nagy adósság, mint Magyarországot, mégis figyelemre méltó és további elemzést kíván, hogy a felsorolt jellemzők közepette, hogyan tudtak olyan sikeres gazdaságot működtetni, amely nem csupán folyamatosan fejlődött, de ahol alacsony tartották az államháztartási hiányt (egyszer érte el a 3,2%-ot), s ahol az államadósság még most is csupán 38% körül van. Egy biztos, ha Szalai Erzsébet joggal veti a magyar elitek szemére, hogy elmulasztották a politikai és kulturális alternatívák keresését, akkor ez a szlovén elitek egyáltalán nem érvényes. Ők ugyanis akkor, amikor az egykori jugoszláv államadósság kezelésének és öröklésének kérdésben szinte már veszített helyzetben voltak, intenzív politikával és lobbizással igen kedvező eredményt értek el.² Más szakértők az elmúlt időszak sikereit a szinte minden területre kiterjedő fokozatosságnak és a szociális érzékenységnek tudják be. Ennek ellenére az éleződő nemzetközi versenyben a szlovénok is váltásra kényszerültek/kényszerülnek, egyre többen emlegették, hogy Szlovénia versenyképessége gyengül, hogy növekszik technológiai elmaradottsága, hogy túlságosan erős az állam jelenléte a gazdaságban, s a kérdés az volt, kik és hogyan fogják a váltást végrehajtani. Úgy tűnik, hogy ezt a 2004-ben hatalomra került jobboldali kormány vállalta magára.

A 2004-ES VÁLASZTÁSI KAMPÁNY

Bár a választási küzdelemben természetesen valamennyi párt és azoknak számos képviselője részt vett, a kampány nagyrészt a két nagy párt vezetőjének személyéhez kötődött. Ezért az alábbiakban kettejük párharcából idézek.

A kampányban az LDS vezetője, Tone Rop azt bizonygatta, hogy a kulcsterületeken elérték a kitűzött célokat, s ennek követ-

keztében Szlovénia felkészült arra, hogy az EU keretein belül gyorsabban fejlődjön. Janša ezzel szemben azt állította, hogy az ország az LDS vezetése alatt nem használt ki minden lehetőséget, s mindenekelőtt a koalíciós szerződés be nem váltott ígéreteit emelte ki. Szerinte ide tartozott a 4–5 százalékos gazdasági növekedésre, a szociális különbségek csökkentésére, az évi 1500 szociális lakás építésére, az autópályák kiépítésének befejezésére, valamint az egészségügyi reformra vonatkozó ígérek nem teljesítése. Úgy vélte, hogy a balti államok gazdasági teljesítménye jobb volt, mint Szlovéniáé. Válaszában Rop arra hívta fel a figyelmet, hogy a balti államokban ehhez magasabb munkanélküliség is társult. Szerinte Szlovénia 1,5–2%-kal magasabb növekedést ért el, mint az EU régebbi tagállamai, és ők végül is ezt ígérték. Hangsúlyozta, hogy az elmúlt időszakban 64%-kal növekedett a szociális kiadásokra fordított összeg, s arra figyelmeztetett, hogy az SDS által javasolt egykulcsos adózás csak növelné a szociális különbségeket. Janša szerint ők csak azt ígérték, hogy tanulmányozni fogják ennek lehetőségét, s úgy vélte, hogy túl nagyok a munka adóterhei, mire Rop azt válaszolta, hogy ők is javasolják ezeknek a terheknek a csökkentését.³

Ahogy a választási küzdelem élesedett, Rop keményebb hangot ütött meg: „Mi, liberális demokraták nem fogjuk elfogadni, hogy Szlovénia az európai konzervatív pártok kísérleti laboratóriumára legyen, hogy szlovéniai kirendeltségeiken keresztül konzervatív adóreformokkal megsemmisítsék a szociális párbeszéd és partnerség eredményeit. Azokat az intézkedéseket, amelyekre a saját országukban nem mernek és nem is remélnék javaslatot tenni, látszólag barátságosan, az itteni politikai követőknek ajánlják. Mi tudjuk, hogy ez radikális szociális rétegződést, valamint a szegénység növekedését eredményezné!” (Repov, 2004).

Janša sem maradt adós, s arra figyelmeztetett, hogy a liberálisok a befektetéseket mindenekelőtt azokban az ágazatokban támogatják, amelyekben a legalacsonyabbak a fizetések, s szerinte ez nem lehet összhangban Szlovénia stratégiai céljaival. Kifogásolta, hogy a liberálisok még mindig a munka megadóztatása mellett állnak ki, ez pedig szerinte nem az alkotóknak, hanem a gazdagoknak kedvez. A liberálisok kongresszusára utalva furcsának találta, hogy azok harcot hirdettek a „turbókapitalizmus” ellen, hiszen szerinte a kongresszuson az első sorokban éppen a „turbókapitalizmus” képviselői ültek.⁴ Nincs értelme annak, hogy tovább soroljam, mit utasított el, és mit ígért a két nagy párt vezetője, részben azért, mert a későbbiekben lényegében ezeket ismételték, részben azért, mert a választási küzdelem tematikáját és légkörét mindez jól mutatja.

A 90 tagú szlovén parlamentbe 2004. október 3-án választották meg a képviselőket. Az 1 634 402 választásra jogosult közül 991 263 választó járult az urnák elé, ami 60,65%-os részvételt jelent (ez 1990 óta a legalacsonyabb választási részvétel). A leadott szavazatok száma 991 123 volt, ezek közül 22 351 volt érvénytelen, 968 772 volt érvényes. A választás végeredményét az alábbi táblázat mutatja:⁵

A párt neve	A megszerzett szavazatok aránya	A mandátumok száma
SDS	29,08%	29
LDS	22,80%	23
SD/ZLSD	10,17%	10
NSi	9,09%	9
SLS	6,82%	7
SNS	6,27%	6
DeSUS	4,04%	4
Nemzeti kisebbségek		2

Az LDS-hez nagyon is közel álló Mladina című hetilap elemzője, nyilvánvaló túlzással ötven okot nevezett meg, amiért az LDS elveszítette a választásokat. Ezek közül kiemelek néhány fontosabbat. Úgy tűnt, hogy miniszterelnök félt a nyilvános vitáktól és meglehetősen kolerikusan reagált. Az LDS kormányzásának 12 éve alatt nyilvánvaló jelei voltak a klientalizmusnak. A munkanélküliség ugyan kisebb volt a 2000. évinél, de a munkahelyek száma is kevesebb volt. Az LDS belekeveredett egy bankbotrányba. Olyan helyeken, ahol korábban igen erős volt a baloldali, liberális szavazóbázis, nagyon gyenge volt a választási részvétel. Az LDS-ben nem volt jele az önkritikának. Janša részben ellopta a liberálisok frazeológiáját: az iskola liberalizálásáról beszélt, illetve arról, hogy társadalomnak nem szabad kirekesztőnek lennie. A sort még folytathatnánk.

A helyzet (akárcsak az 1996-os teljes patthelyzet idején) 2004-ben is igen kiélezett volt, hiszen a klasszikusan jobboldalnak tekintett három párt a mandátumok pont 50%-át szerezte meg. Az SNS pedig egyik oldalon sem jött szóba, mint koalíciós partner, s erről a jobboldal egyik legkomolyabb ellenfele így vélekedett: „Aki felelős politikára törekszik, az Jelin?i?et inkább

az ellenfelének adná, minthogy saját magának szerezze meg. A polgári joguktól megfosztottakkal, a muzulmánokkal, a horvátokkal és a romákkal kapcsolatos kijelentései miatt az szinte elképzelhetetlen, hogy a liberálisok koalícióra lépjenek vele. (...) A jobboldali koalíció a nemzeti témák ügyében ugyan egyetértő, de túl hangos partnerre találna benne. Ez még nem lenne probléma. A nehézségek akkor kezdődnek, amikor Jelin?i? a másik arcát, az egyházellenes, a domobránellenes arcát mutatja.” (Miheljak, 2004).

Janša e nehézség legyőzése érdekében egyesek számára talán kissé váratlan megoldással kísérletezett. Közölte, hogy a párt érdekelt abban, hogy együttműködjön az SD-vel. Tárgyaltak a nemzetiségiek képviselőivel is, de az ő szavazatukra nem számítottak. „A kisebbségi kormányzás nem érdekel minket. Ha megkapjuk a mandátumot, az összes párttal tárgyalni fogunk, kivéve azokat, akik ezt nem akarják.” Elmondta, hogy tárgyalni fognak az SNS-szel is, amelyik az eddigi legjobb képviselőcsoportjával rendelkezik a parlamentben.⁶ Bár az LDS és az SD nem zárkózott el eleve az együttműködéstől, végül is igen hamar elutasították Janša ajánlatát. Ő viszont megnyerte magának a DeSUS-t s így a három jobboldali párt (SDS, NSi, SLS) megszerezte a kormányzáshoz szükséges többséget. A DeSUS jelenléte miatt ez a kormány sem egyértelműen jobboldali.

AZ ÚJ KORMÁNY TEVÉKENYSÉGÉNEK NÉHÁNY FONTOS TERÜLETE

A gazdasági reform kérdése

Bár a dolgok belső logikája ezt megkövetelte, egyeseket meglepett, hogy Janša (neo)liberális gazdasági szakértőket kért fel a gazdasági program részletes kidolgozására. Az elsőként megbízott szakember olyan kíméletlen retorikával állt ki elképzelései mellett, hogy az mind a társadalomban, mind pedig a koalíciós partnerekben ellenállásra talált. Janša az illetőt viszonylag gyorsan leváltotta, s helyére egy olyan szakembert nevezett ki, aki ugyanazon elveket kulturáltabban és rugalmasabban képviseli. Ráadásul az egydéli tanácsadó helyébe egy testületet nevezett ki, a tanácsadót pedig tárca nélküli miniszterré nevezte ki. Az eddig elhangzottakból az derül ki, hogy az új kormány e téren folytatja majd elődje fokozatosságot megvalósító politikáját, s a privatizáció felgyorsítását végül csak 2007-től ígéri. Sőt a korábban rendkívül konfrontatívnak tekintett Janša, reményét fe-

jezte ki, hogy az ellenzék is részt vesz majd az átalakítás folyamatában. A liberálisok és a baloldaliak ettől nem is zárkóztak el, a tíz területen beígért reformokat, akárcsak a gazdasági kamara, lényegében üdvözölték, hangsúlyozták azonban, hogy rendkívüli módon vigyázni kell arra, meddig terhelhető a lakosság. A legnagyobb vita az egykulcsos adórendszer bevezetése körül zajlik. A szakszervezetek élesen tiltakoznak ellene, mondván tovább növeli a gazdagok és szegények közötti különbségeket, a társadalmi feszültségeket. Az átalakulás legfőbb kérdése persze (túl azon, hogy vajon kié lesz majd a privatizálandó vagyon) éppen az, hogy ki viseli majd a terheket. Ezért biztató ugyan, hogy egyelőre mindkét részről megvan a szükséges akarat, de az igazi konfliktusok majd a privatizáció valódi beindulása idején várhatók. Másfelől elgondolkodtató, hogy 2006 elején úgy tűnik, a folyamatok az eredeti elképzelésekhez képest lelassulnak és némileg módosulnak is. A reformelképzeléseket vezető közgazdász bejelentette, hogy nem az egykulcsos adó képezi az átalakulás legfontosabb részét, hanem a gazdaság tehermentesítése és az adózás egyszerűsítése, illetve, hogy 2006 még inkább a felkészülés, a szükséges törvények megalkotásának éve lesz, s a reformok igazából csak 2007-től kezdődnek majd. A gazdasági átalakulással összefüggésben két komoly botrány is volt 2005-ben. Egyrészt azért, mert az ellenzék úgy vélte, hogy az egyik vállalat részleges privatizációjánál a jelek szerint korrupciós ügyletek zajlottak. Másrészt azért, mert az új kormány (az SNS támogatásával, a DeSUS közreműködése nélkül), amelynek képviselői hatalomra kerülésükig a korrupcióellenesség jelszavával léptek fel, megszüntette azt a parlamenti korrupcióellenes bizottságot, amelyet az előző kormány közvetlenül mandátumának lejárta előtt nevezett ki.

Káderpolitika

A politikai küzdelemnek Szlovéniában is érzékeny területe, hogy milyen típusú zsákmányszerzésre törekszik az újonnan hatalomra kerülő kormányzat. Ez a vita egyszer már lezajlott az 1990-es váltásnál is, de nem volt igazán éles, mert az új kormány akkor, bizonyos kivételektől eltekintve, nagyon is törekedett arra, hogy ne kelljen nélkülöznie a felkészült káderek munkáját. E téren odáig elment, hogy az ellenzéki pártokhoz tartozó szakemberek is miniszteri tárcát kaptak. Nem volt ilyen kedvező a helyzet a 2000-ben bekövetkezett rövid ideig tartó jobboldali kormányzás idején, s több jel mutat arra, hogy ez a kormány mindenekelőtt a túl mohó zsákmányszerző politika

miatt veszített igen nagy mértékben a 2000 őszen megtartott választásokon. Bár, amint egy elemző rámutatott, Janša tanult az elkövetett hibákból, a hatalomváltás nem ment végbe kádercsere nélkül. Ennek megítélése körül persze vita van. Egy pénzügyi lap cikkírója a 2005. március eleji állapotokat figyelembe véve a kádercseréket önmagában véve jogosnak tekintette, s azt is megjegyezte, hogy a maga idején az LDS sem viselkedett másként.⁷

Ehhez persze hozzátartozik, hogy Janša, aki ellenzékéből 2004 tavaszán azt követelte a akkori kormánytól, hogy a fontosabb állami vállalatok, illetve gazdasági alapok felügyelő tanácsába vegye be az ellenzék képviselőit is, kormányra kerülése után azonnal felkérte az LDS-t, hogy nevezze meg azokat, akiket a két legfontosabb alap felügyelőbizottságába javasol. Az LDS ezzel a megoldással kapcsolatban ellenzékéből is szkeptikus maradt, mondván, a felügyelőbizottságokba szélesebb körből kellene kinevezni a szakembereket és a menedzsereket úgy, hogy a felügyelőbizottságok tagjait nem egy pártszűrőn keresztül választanák meg. A gazdasági társaságok felügyelőbizottságába történő kinevezés „nem lehet a gazdaságban megvalósított politikai korporativizmus bevezető aktusa”. Az LDS ennek ellenére megnevezte, hogy kiket javasol az említett felügyelőbizottságokba (Prapotnik, 2004), az új kormány pedig 2005 elején az új felügyelőbizottságokba beválasztotta az LDS által javasolt tagokat is.⁸

A későbbiek során azután komoly vita alakult ki azt illetően, hogy egy-egy leváltásnak milyen motivációi voltak. Az ellenzék előbb azt hangoztatta, hogy százával fogják leváltani a korábbi kádereket, majd azt állította, hogy a kormány mindenkit le akar váltani, aki nem az ő politikai elvárásai szerint cselekszik. A kormány szerint viszont általában megtartották a korábbi kormány által kinevezett kádereket, és mindössze két olyan pozíció volt, ahol azért váltak meg az adott kádertől, mert képtelenek voltak megfelelő együttműködést kialakítani. Ez nem azt jelenti, hogy nem voltak kádercserék, de a kormány szerint ezek nem haladták meg az előző ciklusokban megszokott mértéket. Ráadásul a korábbi időszaktól eltérően, az új kormány bizonyos helyekre csak pályázat útján nevezhet ki alkalmazottakat, s itt csakis a szakmai alkalmasság dönt. Egy másik cikk szerint a minisztériumokban voltak cserék, de az állami hivatalokban volt a legkisebb a váltás. Ugyancsak fontos, hogy számos jól jövedelmező vállalat felügyelőbizottságában és egyéb fontos pozíciókban az új kormány különböző módszerekkel a saját embereit helyezte el. Komoly viták voltak az iskolaigazgatók kinevezése ügyében is.

A média ügye

Ez a kérdés Szlovéniában is a tranzíciós folyamat egyik állandóan napirenden lévő témája. Komoly vita tárgya volt már 1989-ben is, amikor világossá vált, hogy a régió komoly változások előtt áll. A hivatalos média által nyújtott lehetőségekkel elégedetlen ellenzék *Demokracija* címen saját hetilapot indított annak érdekében, hogy szándékainak megfelelően ismertethesse álláspontját. Már ekkoriban is megfigyelhető volt egy jelenség, ami megváltozott körülmények között, de később is megmaradt. Nem arról volt szó, hogy azok a sajtóorgánumok, amelyek a szocializmus idején a pártállam érdekeit szolgálták ellenálltak volna a demokratikus változásoknak. Sőt, éppenséggel szorgalmazták is a változásokat, de az is érzékelhető volt, hogy azt szeretnék, ha a demokratikus választások után a szocializmusban rekrutálódott baloldali jellegű erők kerülnének hatalomra. Ezt jól mutatta például az is, hogy miképpen szerepeltek az egyes politikai erők a tömegtájékoztatásban 1989. október 15. és 1990. február 15-e között.⁹

A szocialista rendszerhez kötődő pártok

	Napilapok	Folyóiratok	Tv	Együtt
KP	1102	554	144	1800
Népfront	1002	277	66	1345
Szlovén KISZ	636	314	69	1019
Összesen	2840	1145	279	4164

Az ellenzéki pártok

	Napilapok	Folyóiratok	Tv	Együtt
SDZ	373	297	49	719
SDZS	345	249	37	631
SKZ	302	222	47	571
Zöldek	303	214	43	560
SKD	234	225	38	497
Összesen	1547	1207	214	3378

A hatalomra került ellenzék és a média képviselői között ádáz küzdelem kezdődött, mivel a korábbi ellenzék úgy vélte, hogy az újságírók a kommunisták emberei, mert nehezményezte azt a módszert, ahogy a televízió az új kormány tagjait ábrázolta, illetve azért, mert szerinte a leköszönő kormány az RTV-re vonatkozóan olyan törvényt fogadott el, amellyel kísérletet tett arra, hogy biztosítsa a saját embereinek a helyét (Korsika, 1990). Az új kormány 1990 őszén új RTV-t fogadott el, amivel persze az ellenzékbe szorult baloldaliak nem voltak elégedettek, majd az 1992-es változások után ismét fordult a kocka, s 1994-ben új RTV-törvényt fogadtak el. Azt, hogy például 2000-ben a média nem volt teljesen elfogulatlan a jobboldallal, két vele nem rokonszenvező újságíró is elismeri (igaz szerintük 2004-ben az LDS-szel szemben is igen kíméletlen volt a média, Pirc–erdin, 2004). Részben ennek tudom be, hogy 2000 szeptemberében a szlovén újságírók nem kísérték el a jobboldali miniszterelnököt Gödöllőre, így azután a szlovén sajtó nem is számolt be a Kvadrilaterália ott megtartott üléséről. Ennek ellenére úgy vélem, hogy összességében a sajtó egyáltalán nem kímélte a kormányon lévő politikusokat, annak ellenére sem, hogy érzékelhető volt, többnyire a baloldali, liberális értékrend áll közel hozzájuk.

A magyar gyakorlat tükrében különösnek tűnik, hogy (részben anyagi megfontolásokra hivatkozva) a szlovén közszolgálati tévé saját belátása alapján döntötte el, hogy mit és mennyi ideig közvetít a parlament nyilvános üléseiről. Az újságíró egyebek között így mutatta be a televízió és a politikusok közötti vita lényegét: „Kompromisszum lehetne egy harmadik, illetve egy szolgálati csatorna, ami azonban nagyon káros lenne a szlovén RTV-re nézve, hiszen akkor a televíziót állami televíziónak lehetne nevezni, nem pedig közszolgálatinak, különösen azt a tényt figyelembe véve, hogy komoly közszolgálati televíziók a parlamenti üléseket nem közvetítik közvetlenül. Arról, hogy mikor és hogyan, saját maguk döntenek. A szlovén RTV-törvény sem kötelezi a közszolgálati tévét arra, hogy az üléseket közvetlenül közvetítenie kellene” (Kajzer, 2003). Bár az ellenzék a média adott állapota közepette is megnyerte a 2004-es választásokat, s hatalomra kerülése után néhány hónapig magas volt a népszerűsége, az új kormány mégis úgy vélte, meg kell változtatnia a médiaviszonyokat. Az RTV-törvény megváltoztatásával kezdte, s ennek eredményeképpen 2005 tavaszától kezdve ismét kíméletlen küzdelem tanúi lehettünk. Az új törvényjavaslattal összefüggésben ismét előtérbe került, hogy az RTV vajon állami (ahogy a miniszterelnök állította) vagy köztvének (ahogy az újságírók állították) minősül-e, s hogy ennek milyen

következményei vannak. Az újságírók szerint továbbra is biztosítani kellene autonómiájukat és függetlenségüket. A vita arról szólt, hogy kicsoda, kiket és hogyan nevezhet ki az RTV élére, illetve a felügyelőtanácsba. A parlamenti ellenzék az újságírókhoz hasonló módon érvelt a törvényjavaslat ellen. Sőt, aggályokról a nemzetközi szervezeteket is értesítették. Az IPI (a Nemzetközi Médiaintézet) levélben közölte a szlovén köztársasági elnökkel és a miniszterelnökkel, hogy az érvényben lévő RTV-törvényt az EU-tagállamokban érvényben lévő RTV-törvények közül az egyik legjobbnak tartja és fölöslegesnek véli annak megváltoztatását. Annál is inkább, mert az új törvény nem gondoskodik arról, hogy megőrizze a közszolgálati televízió függetlenségét és autonómiáját, ellenkezőleg, politikai hatások és nyomások esetén sebezhetővé teszi. A levél példaként említi, hogy az új törvény szerint a 29 tagú programtanács tagjainak kiválasztásakor 21 tagot a nézők, az egyetemek és mások javaslata alapján a parlament választ ki.¹⁰ Hasonló szellemben nyilatkozott az IFJ (a Nemzetközi Újságíró Szövetség) főtitkára, Aidan White is.

Amikor a kormány ennek ellenére ragaszkodott a törvényhez, az ellenzék kivonult az ülésről, lehetővé téve, hogy a kormánykoalíció elfogadja a törvényt, de egyúttal bejelentette, hogy népszavazáson kívánja érvényteleníteni az éppen elfogadott törvényt. A liberálisok egyik képviselője szerint ugyanis a törvény lehetővé fogja tenni, hogy megszüntessék a tájékoztatás és a tájékozódás összes lehetőségét, a parlament üléseinek szűrés nélküli hazug kínálata pedig távol áll a tájékozódás jogától.¹¹ A liberális ellenzék tehát aláírásgyűjtésbe kezdett (a szociáldemokraták kezdetben óvtak ettől), s 2005 szeptemberében végül népszavazást kellett tartani a törvényről. A média megítélésének szempontjából egyáltalán nem közömbös, hogy a szociáldemokraták elnöke a parlamenti szavazás idején levélben fordult a liberálisok vezetőjéhez, s ebben egyebek között a következőket írta: „Amikor az emberek között a referendum mellett és a média függetlenségének érdekében agitáltok majd, ne felejtsetek el kedves Tone, hogy milyen jelentős befolyással volt arra a te pártod a tranzíció egész időszakában, a törvénnyel együtt vagy anélkül.”¹² Az ellenzék azért kezdett bele ebbe az akcióba, mert az RTV internetes felmérése alapján a nyilatkozók többsége elutasította az új törvényt. Nem csak a politikusok, de az értelmiségiek is két nagy táborra szakadtak, s az ellenzék, illetve a kormánnyal szembenálló értelmiségiek komoly kampányt is indítottak a törvény ellen (e kampány keretében jelent meg Splichal–Hvala 2005 kötete is). A liberálisok nem maradtak adósak a válasszal, s arra emlékeztették a szociáldemokratákat,

hogy a jobboldali kormánynak az új törvény elfogadása mellett szóló egyik legerősebb érve úgy szólt, hogy a jelenlegi körülmények között az egykori totalitárius párt (tehát a jelenlegi szociáldemokraták) egykori elnöke a mostani RTV-programtanács elnöke.¹³ A két ellenzéki párt tehát részben egymást járatta le a választók szemében. A kampányhoz tartozott, hogy az értelmiségiek egyebek között a központi szlovén napilap (Delo) hasábjain is éles polémiát folytattak egymással. Ennek része volt például, hogy amíg az ellenzők az angol szakértőket idézték, addig a törvény hívei a német gyakorlatra hívták fel a figyelmet. Ugyancsak a propaganda része volt, hogy ellenzéki képviselők felkérésére az Európa Tanács két szakértője, a norvég Sigve Gramstad és az angol Eve Salomon nyilatkozott a szlovén törvényről. Ők is úgy vélték, hogy az RTV politikai nyomásnak lesz kitéve: „A programtanácsot éppúgy, mint az ellenőrző tanácsot a parlament, illetve a kormány nevezi ki, a főigazgatót pedig a programtanács. Abban az esetben, ha a parlamentben egyetlen párt többséggel bír, és ő alakítja meg a kormányt, az erős politikai nyomás lehetősége nyilvánvaló.”

A kampány töménysége különös módon hatott: a szavazásra jogosultak csupán 30,65%-a járult az urnákhoz, s közülük 50,30% a törvény mellett, 48,92% pedig ellene szavazott. Az eredmény kitűnő alkalmat szolgáltatott a vita folytatására. Egyesek arra mutattak rá, hogy az ellenzék immár a népszavazással kötelezte a kormányt, hogy léptesse életbe az általa egyébként ellenezett törvényt. A liberális értelmiségiek és politikusok egy része úgy érvelt, hogy a szoros eredmény arra kellene készítse a kormányt, hogy maga revideálja a törvényt. Mások úgy vélték, hogy a közvélemény-kutatásokban annak idején nem túl jól szereplő LDS sikerként könyvelheti el, hogy az urnák elé járulók csaknem felét sikerült a maga oldalára állítania. A kormányfő szerint olyan RTV-törvény lép így életbe, amely összehasonlítható az EU 25 tagállama közül 23-nak a gyakorlatával. Ez időtől kezdve a törvénnyel kapcsolatban Delóban nem hivatkoztak többé külföldi szakértőkre. Annál is kevésbé, mert a szlovén kormány felhívására az Európa Tanács levette honlapjáról az említett szakértők értékelését, hiszen az – bár egyes szlovén újságírók törekedtek e látszat fenntartására – nem képezte az Európa Tanács hivatalos álláspontját.

A 11 tagú ellenőrző tanácsba a kormány, a pártok és az RTV alkalmazottai választottak képviselőket. Két tagot választottak az alkalmazottak, ötöt a pártok (kettőt az SDS, egyet-egyet az LDS, az SNS, illetve a magyar nemzetiségi képviselő), négyet a kormány. Ez mindenképpen erős kormányfőlényt jelent. A programtanácsba a három kormánypárt (SDS, SLS, NSi) és két

ellenzéki párt (LDS, SD) öt jelöltjén kívül a nézők és hallgatók 16 jelöltjét választották be (kettő kivételével egyértelműen a kormánykoalícióhoz állnak közel, igaz közülük nyolcan sorsolás útján kerültek be). Két tagot az egyházak javaslatára az államfő delegált (egyikük a pravoszláv egyház képviselője), hármat pedig az alkalmazottak választottak be. Egy-egy tagot delegál az olasz és a magyar kisebbség, valamint a Tudományos és Művészeti Akadémia.¹⁴ Az még csak ezek után derül majd ki, hogy mennyire volt megalapozott a törvényt ellenzők félelme, de hogy az erőviszonyok területén alapvető átrendeződés történt, az már biztos.

A SZLOVÉN POLITIKAI ÉLET JELLEMZŐI

Mindezek után a szlovén politikai élet jellemzőit Fricz Tamás tipológiáján keresztül vizsgálom.

1. *A politikai elit hozott politikai kultúrája.* Bár a szlovén pártpolitika a 19. század második felétől kezdve egyáltalán nem volt mentes az olykor igen éles konfliktusoktól, már az 1945 előtti időszakban is jelen voltak a konszenzusos politizálás elemei. Ilyen volt, amikor a 19. század utolsó harmadában a liberális és katolikus irányzat hívei, mind a bécsi birodalmi gyűlésben, mind pedig a tartományi gyűlésekben összefogtak és közös jelölteket állítottak. Ennél fontosabb az 1945 utáni Jugoszlávia 1950-től folyamatosan alakuló sajátos öngazgatói rendszere, amely mind szövetségi szinten, mind a köztársaságok szintjén, mindenekelőtt az 1974-es alkotmányban, bizonyos területeken a konszenzus elérését tűzte ki célul (A Jugoszláv... 1974: 80–82, 151–153). Igaz ugyan, hogy ez a konszenzus lényegében csak a párteliten belül kellett létrejöjjön, s az is igaz, hogy a gyakorlatban számos probléma jelentkezett, de a szlovén társadalom kollektív tudatába mégis beivódott a konszenzusra törekvés fontossága. Ugyancsak nem problémátlanul, de a rendszerváltás folyamatában is érzékelhető volt a konszenzusra törekvés. Bár Szlovéniában sikertelenül zárult a kerekasztal-tárgyalás (az ellenzék megállapodás nélkül kivonult róla), s a formálódó politikai pártok között komoly konfliktusok voltak, az 1989-es év számos más (mindenekelőtt az alapvető demokratikus jogokkal és a nemzeti kérdéssel kapcsolatos) eseménye és intézkedése, valamint az 1990-ben megtartott többpárti választások azt mutatták, hogy a legfontosabb kérdé-

sekben sikerült létrehozni a megegyezést. Ugyanakkor mind a rendszerváltás folyamatában, mind pedig a választások után hivatalba lépő új kormány megnyilvánulásaiiban tapasztalhatóak voltak a kizorító demokrácia jelei is. Összességében azonban a hangsúlyt arra helyezem, hogy konszenzusra törekedtek.

2. *A társadalom hozott politikai kultúrája.* Ugyancsak az öngazgató szocializmus sajátosságainak köszönhetően a szlovénok körében viszonylag erős volt a részvételi igényű állampolgári magatartás. Ezt a rendszer jellege bizonyos korlátok közé szorította ugyan, de az emberek jelentős részében mégis élt az a meggyőződés, hogy joguk van részt venni a döntéshozatalban. Ezt erősítette az a tény, hogy az 1980-as években Szlovéniában erős civil társadalmi mozgalom szerveződött (Szilágyi, 1998: 139–152). Úgy vélem azonban, hogy azok körében, akiknek értékrendje erőteljesen szemben állt a rendszer által vallott értékekkel, illetve akik az egyházhoz kötődtek, erőteljesebb volt a magánpolgári magatartás. Bár az öngazgató keretei még ezek számára is lehetőséget nyújtottak bizonyos közügyekben való részvétellelre.
3. *A rendszerváltás folyamatának jellemzői.* A szlovén társadalmat 1988-tól a demokratizálódás, illetve a nemzeti érdekek védelmének egymással összefonódott igénye szinte permanens mozgásban tartotta, így maga a rendszerváltás komoly társadalmi részvétellel zajlott. Ugyanakkor az új alkotmányt az eredeti szándékoktól eltérően végül jóval a választások után és népszavazáson történő megerősítés nélkül hozták meg. Az államfőt illetően nem volt szimbolikus konszenzusos döntés, mert a gyenge felhatalmazással bíró köztársasági elnököt a lakosság közvetlenül választja meg.
4. *A kialakult törésvonalak jellege, tartalma.* Bár a demokrácia értelmezésében, a nemzet érdekeinek megfogalmazásában, az állam egészének felfogását illetően igen komoly viták dúltak, a lényeges döntési pontokon 1990-től 2005-tel bezárólag sikerült kialakítani a konszenzust. Ez volt tapasztalható az 1990 júniusában elfogadott szuverenitási nyilatkozat parlamenti megszavazásától kezdve, az 1990–1991-ben elfogadott, az önállósulást biztosító törvényeken át az 1991 júniusában kikiáltott függetlenség ügyében, s végül az 1992-től meginduló európai integrációs folyamat ügyében.
5. *A demokratikus autoritás léte vagy nemléte.* Nagy általánosságban azt mondhatjuk, hogy Szlovéniában fontos au-

toritást képvisel az alkotmány, és elég komolyan törekszenek arra, hogy figyelembe vegyék a nemzeti érdeket, a demokratikus értékrendet és érzékelhető törekvés van a demokratikus kiegyezés megvalósítására. Néhány esetben azonban az is megfigyelhető volt, hogy az egyik vagy a másik fél önmagát tekintette a nemzet vagy a demokrácia valódi letéteményesének, s ilyenkor egyértelműen megjelentek a kizorító törekvések is.

6. *A posztkommunizmus jelenléte vagy eltűnése.* Az 1990-es választásokon annyiban elitcsere történt, hogy az addigi ellenzék került kormányra (nem úgy, mint például Szerbiában). Ugyanakkor nem volt átvilágítás és a korábbi ügyek miatt senkit sem vontak felelőségre. Ezt a jobboldali pártok (mindenekelőtt Janšáék) számos alkalommal kifogásolták. Ez a kérdéskör Szlovéniában már csak azért is sokáig napirenden volt, mert többen ezzel a törvénnyel szerették volna rendezni mind a második világháború idején történt polgárháborús jellegű összecsapások problémáját, mind pedig a háború utáni leszámolások kérdését (ez utóbbiakban vitatott számú, de mindenképpen több mint 10 ezer embert öltek meg bírósági ítékezés nélkül). A jobboldal mindenekelőtt a cseh példára hivatkozott, de kívánságát nem sikerült megvalósítania, bár 1997-ben igen komoly társadalmi vita volt erről. A parlament 1997. december 12-én zárta le azt a vitát, ami az ellenzék azon törvényjavaslatáról szólt, melyet a kommunista totalitárius rendszer következményeinek megszüntetése érdekében nyújtott be. A javaslattevők az Európa Tanács 1096. számú határozatára hivatkoztak. A parlament 55 szavazattal 22 ellenében elutasította a javaslatot.¹⁵ Ezzel kapcsolatban a következőket érdemes megjegyezni. Kétségtelen, hogy az ekörül kialakult vita mindenképpen a kizorító demokrácia kialakulását segítette elő. Ugyanakkor az is feltűnő, hogy – amint láttuk – az a Janez Janša, aki 1997-ben a törvényjavaslat legfőbb szószólója volt, 2004-ben némi habozás után koalíciót ajánlott annak a két pártnak, amelyben az elszámoltatás hívei szerint az elmúlt rendszer bűnös képviselői ülnek. Megítélésem szerint Janša ezen gesztusa az adott körülmények között éppenséggel a konszenzuális demokrácia továbbfejlődését segítette volna elő, ha az említett két párt valamelyike elfogadta volna. Azt is érdemes figyelembe venni, hogy hatalomra kerülésük óta Janšáék eddig nem tűzték napirendre a lusztrációs törvényt.

7. *A demokratikus normák helyzete.* Bár 1990 óta a pártok között igen éles küzdelem folyt és folyik, s bár elő-előfordult, hogy egyik vagy másik fél bizonyos alkalmakkor nem tett maradéktalanul eleget a demokratikus normáknak, a szlovén helyzet általános megítéléséről nyugodtan elmondható, hogy a demokratikus normák általánossá váltak, és hogy talán ez a legfontosabb tényező abban, hogy a szlovén demokrácia, ha bizonyos megszorításokkal is, de mégiscsak konszenzuális demokráciának tekinthető.
8. *A nemzetállam állapota.* Fricz Tamás itt több alszempontra sorolt fel. Az egyik legfontosabb kérdésben, az európai uniós csatlakozás ügyében az SNS-t kivéve teljes volt a pártok közötti együttműködés és konszenzus. Ezt nem csupán a parlamenti pártok által aláírt, az EU-csatlakozást szorgalmazó közös nyilatkozatok mutatják, de az is, hogy az EU-csatlakozás ügyében illetékes tárgyalóbizottság minden egyes fordulóra parlamenti felhatalmazással utazott Brüsszelbe. Ezért azután 2002-ben a csatlakozási tárgyalások lezárásakor valamennyi párt úgy vélte, megfelelő eredményt sikerült kiharcolniuk.¹⁶ Bonyolultabb a kérdés a külpolitikai egyéb területeit illetően. A NATO-csatlakozás ügyében már komolyabb viták voltak mind a pártok egyes képviselői között, mind pedig a társadalom egyes csoportjai, illetőleg a hangadó értelmiségiek között. 2006 januárja óta ugyancsak komoly vita folyik, amiért a kormány hozzájárult ahhoz, hogy néhány (eddig négy) szlovén katona részt vegyen az iraki béke-misszióban. A kormány azt állítja, hogy a lényegét illetően már az előző kormány előkészítette ezt a lépést. Az ellenzék egyrészt azt állította, hogy ez nem igaz, másrészt komoly küzdelmek árán elérte, hogy az ügyet a parlament is megtárgyalja, amit a koalíció szeretett volna megakadályozni. A szomszédokkal folytatott politikában, a stratégiai kérdésekben lényegében teljes az egyetértés, de a taktikai lépéseket illetően néha igen komoly viták vannak. Különösen érvényes ez a Horvátországgal meglévő nézeteltérések ügyében. Ugyancsak ellentmondásos a helyzet, ha a határon túli szlovénok problémáját vizsgáljuk. Bár 1996-ban az országgyűlés határozatot hozott a határon túli szlovénokkal kapcsolatos politikáról, az ellenzék ezzel elégedetlen volt, s 1998-ban, majd 2004-ben is benyújtott egyfajta státustörvény-javaslatot, de egyik alkalommal sem lett belőle törvény (Szilágyi, 2004: 203–217). Az ezzel kapcsolatos viták erőteljesebbek voltak ugyan, de messze elmaradtak a magyarországi vita szintjétől, s ami igazán ta-

nulságos, a 2004-ben hatalomra került ellenzék egyelőre ennek a kérdésnek a napirendre tűzésével sem foglalkozott.

9. *A kormányzati ciklusok kezelése.* Az LDS 12 éves folyamatos kormányzásából következően a kormányváltások nem jelentettek éles váltást, a kormány értelemszerűen épített az előző időszak eredményeire. De bizonyos megszorításokkal ugyanez érvényes a két nagyobb váltásra is. Amikor az LDS 1992-ben hatalomra került, részben folytatta az előző kormány integrációs törekvéseit, s az ekkor megalkotott privatizációs törvény a korábbi elképzelések alapján létrehozott kompromisszum volt. Ugyanezt láttuk a jobboldal 2004-es hatalomra kerülése után is: komolyabb váltásra eddig (a médiatörvényt leszámítva) nem került sor. Az vitatott, hogy az éppen aktuális kormányzat milyen mértékben hajlandó egyeztetni az ellenzékkel, illetve milyen mértékben törekszik arra, hogy korlátozza jogait és lehetőségeit. Bár a korlátozó törekvésekre mindegyik ciklusból találunk példákat, maga a kialakított gyakorlat inkább az egyeztetéseknek kedvez, még akkor is, ha az egyeztetések után az ellenzék nem mindig elégedett. Jelen vannak tehát a kizorító demokrácia elemei, de az általános törekvés és gyakorlat inkább a befogadó típusú demokrácia irányába mutat.
10. *A média állapota.* Igaz ugyan, hogy – amint azt említettem – a média képviselőinek jelentős része inkább a baloldali-liberális értékrendet érzi közel magához, de ez egyáltalán nem akadályozta meg a médiát abban, hogy igencsak kritikusan viselkedjen a baloldali és liberális politikusokkal szemben. Úgy vélem, azt elég határozottan leszögezhetem, hogy meglehetősen hatékonyan gyakorolta és gyakorolja a mindenkori hatalommal szembeni kritikát, feltárta a visszaéléseket, a korrupciókat, követelte a következmények levonását. Talán nem állt a legteljesebb mértékben középen, de semmiképpen sem vállalt cinkosságot az általa kedvelt irányzat képviselőivel, és mindenképpen hozzájárult a konfliktusok (tárgyilagos?) kezeléséhez. Abban bizonytalan vagyok, hogy mindez mennyiben növelte a befogadó attitűdöt, mivel igen gyakran nagyon is éles konfliktusokhoz vezetett, az azonban egészen biztos, hogy a média magatartása is hozzájárult a demokratikus értékek megszilárdulásához.
11. *Az érdekszervezetek működése.* A szlovén lakosság és a szlovén szakszervezetek a szocializmus idejéből származó erős érdekérvényesítő hagyományokkal bírnak. A szak-

szervezetek ennek következtében nagyon is aktívan részt vettek a közéletben, s az elmúlt 15 évben számos esetben komoly nyomást gyakoroltak a kormányzatokra. Az már külön elemzést igényelne, hogy ez az erős érdekérvényesítő, nyomásgyakorló szerep milyen mértékben volt akadályos annak, hogy a gazdaság bizonyos területein korábban bekövetkezzenek a most napirendre került változások, illetve, hogy a közeli jövőben a szakszervezetek mennyire lesznek e változások gátjai.

12. *Az erkölcsi normák helyzete, a korrupció, a visszaélések kezelése.* Akárcsak a média, a szlovén társadalom is igen érzékenyen reagál a politikusok által elkövetett visszaélésekre. Az ugyan előfordult, hogy a hatalmon lévők egyes esetekben megpróbálták megvédeni a visszaéléseket elkövető politikusokat, gazdasági vezetőket, s voltak olyan esetek, amikor az ilyenek, a feltehetően megalapozott gyanú ellenére is a helyükön maradtak, de az esetek döntő többségében az illetőnek távoznia kellett posztjáról, s párttársai sem követtek el mindent az ügy eltusolása érdekében. Több olyan eset is volt, amikor egyes politikusoknak viszonylag csekély vétség miatt távoznuk kellett a posztjukról.
13. *Összegzés: a politikai elit lelki beállítottsága.* Mindezt figyelembe véve úgy vélem, hogy a szlovén társadalom és a politikai elit beállítottsága ugyan egyáltalán nem konfliktusmentes, sőt; s vannak jelei, például a kizorító jellegű magatartásnak és gyakorlatnak is, de összességében mégis inkább a konszenzuális elemek vannak túlsúlyban. A szlovén társadalom elmúlt 15 évének sikereit (a viszonylag gyors nemzetközi elismerés után gyors és hatékony EU-integráció, jól működő, kedvező mutatókkal rendelkező gazdaság, relatíve magas életszínvonal) nagymértékben elősegítette a konszenzusra törekvés magas foka.

JEGYZETEK

¹ <http://www.sns.si/event.asp?id=1&image=1&order=eid>

² Dóra Piroška: Varieties of Debt Management in Central and Eastern European Countries. Kézirat. Különösen a 19. o.

³ Rop in Janša v Tarči TVS: Dve podobi uspešnosti Slovenije STA, 2004. 08. 30. <http://www.slowwwenia.com/mod/news/index.php?id=250545&cat=0701#250545>

⁴ Janša: Volilni program LDS tokrat ne bo uspešen. STA, 2004. 09. 03. <http://www.slowwwenia.com/mod/news/index.php?id=251418&cat=0101#251418>

⁵ VOLITVE V DR AVNI ZBOR - 3. OKTOBER 2004. <http://www.volitve.gov>.

- si/dz2004/index.htm
- ⁶ Janša za Mag: Pripravljeni smo na vse možnosti. STA, 2004. 10. 13. <http://www.slowwwenia.com/mod/news/index.php?id=260402&cat=0101#260402>
- ⁷ Finance: Kdo je na vrsti za odstrel. STA, 2005. 03. 06. <http://www.slowwwenia.com/mod/news/index.php?id=295385&cat=0701#295385>
- ⁸ Vlada imenovala nov nadzorni svet Kapitalske družbe. 2005. 01. 06. <http://www.slowwwenia.com/mod/news/index.php?id=280592&cat=03#280592>
- ⁹ Barometer Prepričaj se – preden te mediji prepričajo. Mladina 1990. 02. 16.
- ¹⁰ IPI v pismu Janši in Drnovšku: Ali je nov zakon o RTV potreben? STA, 2005. 05. 13. <http://www.slowwwenia.com/mod/news/index.php?id=312457&cat=0101#312457>
- ¹¹ Nov zakon: Prenova RTVS ali „politični prevzem“? STA, 2005. 06. 22. <http://www.slowwwenia.com/mod/news/index.php?id=323212&cat=0103#323212>
- ¹² Pahor ima pomisleke glede referendumu o RTVS. STA, 2004. júlíus 24. <http://www.slowwwenia.com/mod/news/index.php?id=323732&cat=0103#323732>
- ¹³ RTV-izmi. http://www.mladina.si/tehdnik/200539/clanek/slo—referendumvanja_pirc/
- ¹⁴ Člani programskega in nadzornega sveta RTVS. Delo, 2006. 01. 12.
- ¹⁵ Dr avni Zbor Republike Slovenije Nadaljevanje 16. izredne seje. (12. december 1997) http://www2.gov.si/zak/arhiv/sej_zap2.nsf/a818d1d1c0184a1bc1256b45005626b6/125e15c33c0926ccc125656f00405ef2?OpenDocument
- ¹⁶ Parlamentarne stranke z izjemo SNS zadovoljne s sklepom pogajanj med Slovenijo in EU. 2002. 12. 13. STA, <http://www.eon.si>

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság alkotmánya* (1974.): Belgrád, a JSZSZK hivatalos lapja.
- Berntzen, Einar (1994): *The Emergence of Party Systems in East Central Europe: Socio-Economic Cleavages vs. Autonomy of the Political; The Case of Hungary and Slovenia Compared*. In: Bojko Bužar–Stein Kuhne (ed.): *Small States Compared: Politics of Norway and Slovenia*. Bergen, Alma Mater Forlag.
- Dahl, Ralph (1994): *A modern társadalmi konfliktus*. Budapest, Gondolat.
- Fricz Tamás: *A magyar demokrácia tipizálása: kísérlet egy új demokráciatipológiára*. Politikatudományi Szemle, 2005/3–4.
- Grad, Franc (1992): *Novi volilni sistem*. Ljubljana, Inštitut za javno upravo pri Pravni fakulteti.
- Hribar, Spomenka (1996): *Svet kot zarota*. Ljubljana, Enotnost.
- Ignatow, Assen: „*Posztmodern*” *Kelet-Európa?* Európai Szemle, 2001/3.
- Kajzer, Rok (2003): *Te ave z neposrednimi prenosí sej dravnega zbora. ?akajo? na RTV Slovenija*. Delo, 05. 27.
- Korsika, Bojan (1990): *Neodvisnost medijev*. Demokracija, 06. 26.
- Körösényi András (1993): *Pártok és pártrendszerek*. Budapest, Századvég.
- Miheljak, Vlado: *Muke po Janezu?* 2004. 10. 04. <http://www.dnevnik.si/clanek.asp?id=96990>
- Pirc, Vanja–erdin, Ali H. (2004): *Petdeset razlogov za padec LDS*. http://www.mladina.si/tehdnik/200441/clanek/slo—volitve-ali_h_zerdin/
- Pirc, Vanja (2005): *RTV-izmi*. http://www.mladina.si/tehdnik/200539/clanek/slo—referendumvanja_pirc/

- nek/slo—referendum-vanja_pirc/
- Piroska Dóra (2002): *Varieties of Debt management in Central and Eastern European Countries: An institutional investigation of international financial transactions, working paper*. Copenhagen Business School, Intercultural Management and Communication Department, <http://ep.lib.cbs.dk/paper/ISBN/x656180500>
- Piroska Dóra (2005): Small Pos-Socialist States and Global-Finance: A Comparative Study of the Internationalization of State Roles in Banking in Hungary and Slovenia. 65. <http://econ.core.hu/doc/seminar/DPiroska051201.doc>
- Prapotnik, Rok (2004): Nova vlada in nadzorni sveti. LDS sprejela Janševo povabilo. 2004. 12. 28. http://www.delo.si/index.php?sv_path=43,49&id=93d44f36a6ddf0fb946b8055237b926204&t=html&p=2
- Repov, Grega (2004): *Programski kongres LDS. Ne gre le za skupek obljub. Rop: Ne bomo sprejeli, da bi Slovenija postala poskusni laboratorij evropskih konservativnih strank*. 2004. 09. 03. http://www.delo.si/index.php?sv_path=43,49&id=45bfd8b5a60ec5f7004e1a8c07de1b5004&t=html&p=2
- Sartori, Giovanni (1999): *Demokrácia*. Budapest, Osiris.
- Splichal, Slavko–Hvala, Ivan (2005): *Za javno radiotelevizijo Slovenije*. Ljubljana, Društvo Obžanski forum.
- Szalai Erzsébet (2005): *Gazdasági és politikai hatalom a magyarországi újkapitalizmusban*. In: Bayer József–Kovács Imre (szerk.): *Kritikus leltár. A rendszerváltás másfél évtizede*. Budapest, MTA Politikatudományi Intézete.
- Szilágyi Imre (1996): *Az államtanács és a köztársasági elnök szerepe Szlovéniában*. In: Gombos József–Kiss Mária Rita–Kozmáné Soós Edit (szerk.): *Politológus vándorgyűlés Szeged 1995. Konferenciakötet*, Szeged, MTA Veszprémi Területi Bizottsága–Kodolányi János Főiskola.
- Szilágyi Imre (1998): *A szlovén és a horvát civil társadalom fejlődési különbségei*. REGIO, 1998/3.
- Szilágyi Imre (1999): *A korporativizmus Szlovéniában*. In: Garadnai János (szerk.): *Rend, hatalom, szabadság. Válogatás a III. országos politológus vándorgyűlés előadásaiából*. Miskolc, Miskolci Egyetemi Kiadó.
- Szilágyi Imre (2000): *A kormánypártok és az ellenzék viszonya Horvátországban és Szlovéniában 1989–1999 között*. In: Bárdi Nándor (szerk.): *Konfliktusok és kezelésük Közép-Európában*. Budapest, Teleki László Alapítvány.
- Szilágyi Imre (2001): *Új nemzetállamok tranzíciós tapasztalatai a globalizálódó világban: Horvátország és Szlovénia esete*. Politikatudományi Szemle, 2001/1–2.
- Szilágyi Imre (2004): *A Szlovén Köztársaság és a határain kívül élő szlovének*. In: Halász Iván–Majtényi Balázs–Szarka László (szerk.): *Ami összeköt? Státustörvények közel és távol*. Budapest, Gondolat.
- Zver, Milan (2005): *Evroske volitve in ideološko politične cepitve*. In: Miro Haček–Drago Zajc (ured.): *Slovenija v EU: zmo nosti in prilo nosti*. Ljubljana, Fakulteta za dru bene vede.